

Савчук Н.М.
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри практичного мовознавства
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРИ НАУКОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація

У статті обґрунтовано значущість культури наукової української мови у формуванні мовно-мовленнєвої компетентності майбутнього фахівця освітньої галузі, окреслено критерії його готовності продукувати тексти наукового стилю та жанру; з'ясовано мету, завдання, проблематику, основні поняття і категорії дисципліни.

Ключові слова: *культура наукової української мови, норми української мови, закони наукового мовлення, мовно-мовленнєва наукова компетентність, культуромовна особистість.*

Аннотация

В статье обосновано значение культуры научного украинского языка в формировании языковой и речевой компетентностей будущего специалиста сферы образования, начерчено критерии его готовности к продуцированию текстов научного стиля и жанра; сформулировано цель, задания, проблемы, основные понятия и категории дисциплины.

Ключевые слова: *культура научного украинского языка, нормы украинского языка, законы научной речи, языковая и речевая научные компетентности, культурно языковая личность.*

Annotation

The article deals with the concernment of the cultural level of the scientific Ukrainian language in the linguistic and speech scientific competence formation of the future specialist; the criterions of his readiness to create texts in the scientific style is determined; the aim, tasks, problems, main categories of the subject are clarified.

Key-words: *the cultural level of the scientific Ukrainian language, standards of the scientific Ukrainian language, laws of the scientific speech, linguistic and speech scientific competence, cultural and linguistic personality.*

Постановка проблеми. Актуальність виокремлення у ХХІ столітті культури наукової української мови в самостійну навчальну дисципліну зумовлена різними суспільними чинниками: процесами інкультурації –

зацікавленням особистості культурними нормами, упорядкуванням власної манери і форми спілкування, здобуттям культурної інформації, і наукової зокрема, способом здебільшого «непрямої трансмісії» (навчання в закладах освіти різних типів і рівнів акредитації, що вимагає поєднання навчальної і наукової роботи); впливом на комунікативну адаптивність особистості стрімкого розвитку науково-технічного прогресу, що стимулює комуніканта до мобілізації знань із наукової мови, фахової термінології, до комунікативного самоконтролю, а відтак, до оволодіння уміннями й навичками продукувати інтенційно-стратегічну програму наукової комунікації та комунікативну тактику реалізації цієї програми; формуванням комунікативної сумісності як готовності комунікантів-науковців ефективно співпрацювати, створювати атмосферу наукової психологічної комфортності, інтерактивної наукової взаємодії.

Відомості про науковий стиль, його мету, призначення, основні функції, мовні ознаки знаходимо в науковому доробку Н. Бабич, І. Білодіда, П. Дудика, А. Коваль, Л. Мацько, В. Перебийніс, Г. Сагач, І. Чередниченка, Л. Щерби, та інших. Питанням культури української мови присвячені праці Н. Бабич, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, О. Ожигової, О. Пономарева, Л. Ставицької та інших науковців.

Таким чином, **метою** публікації є: з'ясувати роль і місце культури наукової української мови в системі мовознавчих дисциплін та у професійному становленні фахівця, у формуванні його мовно-комунікативної, стилістичної компетентності; окреслити критерії готовності майбутніх спеціалістів педагогічної галузі знань до написання наукової роботи; обґрунтувати мету, завдання, проблематику, основні модули дисципліни «Культура наукової української мови».

Виклад основного матеріалу. Українська мова як суспільне явище відображає ті історичні зміни, що відбуваються в тому чи іншому

соціально-історичному періоді: розвиваються словесні конструкції, з'являються нові слова, простежується перехід слів з окремих терміносистем у загальноживану лексику і навпаки, спостерігаються зміни в закономірностях функціонування мови в різних сферах суспільного життя, і науковій зокрема. Зміни вимагають від користувачів мовою свідомого ставлення до мовних явищ, формування установної готовності (за Л. Виготським, фіксоване відношення між мотивом і мовленням, інтенція), аттюдної установки (*attitudinal adverb*) щодо оцінки мовцем змісту, «установки, яка відображається в семантичній і прагматичній структурі мовних висловлень, керує діяльністю людини, зокрема, й мовленнєвою») [4, с. 47].

Це передбачає розуміння й усвідомлення комунікантом передусім змісту таких лінгвістичних понять, як: *мова, мовлення, національна українська мова, літературна мова, сучасна українська мова, мовна норма, культура мови, наукова мова, культура наукової мови, закони наукового мовлення, науковий текст, мовленнєве наукове спілкування, комунікативна компетентність* тощо. Зазначений колон термінів свідчить про взаємозв'язок мови і культури – «двох семіотичних систем, що перебувають у співвідношенні структурного гомоморфізму» (за О. Селівановою) [4, с. 272]. Саме таке співвідношення й породжує проблему зв'язку мови і культури: мову розглядають як складник культури; культура за нормативним типом визначення спрямована на виокремлення правил, норм поведінки людини, і комунікативної зокрема; мова – засіб передавання, зберігання культурної інформації; «культуру і мову іноді ототожнюють або включають першу до другої», «культуру інколи прирівнюють до тексту, вважаючи її текстом вищого порядку і навіть найвищим рівнем мови» [4, с. 272]. Принцип кон'юнкційно-диз'юнкційного функціонування термінів «культура-мова», на нашу думку, й породив дискусії науковців щодо гомоморфізму-ізоморфізму у

співвідношенні дефініцій. Насмілимося стверджувати, що це є причиною того, що мова і культура в освітній галузі вивчалися розрізнено, не здійснювався аналіз соціокультурних ситуацій, у яких відбувалося мовлення й творився текст. Лише в 90-ті роки ХХ століття значного сплеску набуває культурно-трансляційна функція мови, текст починає «занурюватися в життя», що свідчить про його вихід за межі формально-граматичного синтаксису. Текст продукується й розглядається в «сукупності з екстралінгвальними, соціокультурними, лінгвокультурологічними, психологічними, психолінгвістичними та іншими факторами; набуває подієвого аспекту; мовлення аналізується як цілеспрямована соціальна дія, компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесах) [1, с. 136-137]. З огляду на це виникла потреба у створенні нової галузі мовознавства – лінгвокультурології, одним із аспектів дослідження якої є дискурсний, що вивчає культурні вияви в комунікації, у різних стилях, типах текстів і дискурсів.

Науковий текст сьогодні, безсумнівно, набуває ознак дискурсу, оскільки функціонує як комунікативно-прагматичний зразок мовленнєвої поведінки в науковій сфері, як синтез теоретичних знань і знань прикладного змісту, пізнавального досвіду людства. Мова наукового тексту розглядається як знаряддя досягнення науковцем успіху, успішної презентації результатів наукового дослідження, як засіб комунікативної сумісності науковців, оптимізації інтерактивних стосунків мовців у науковій комунікативній сфері. Однак дещо відкритою залишається проблема взаємозв'язку мовної компетентності молодого науковця із дискурсною (комунікативною) та культурною. Однією із спроб розв'язати цю проблему є вивчення навчальної дисципліни «Культура наукової української мови», яку пропонують студентам, що здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень «Спеціаліст».

Погоджуємося з думкою Л. Мацько, Г. Денискіної, що «організація і проведення наукового дослідження та оформлення його у вигляді кваліфікаційної роботи має на меті сформувати у спеціалістів стійкий інтерес до наукового дослідження, поглибити й поширити (за рахунок опрацювання першоджерел) теоретичні знання, опанувати вміння творчо застосовувати теоретичні знання з різних дисциплін, критично оцінювати фахову літературу, самостійно здобувати дослідним шляхом нові знання» [2, с. 119]. Це потребує передусім умінь працювати з мовою науки – «засобами мови, що характеризують усі функціонально-стильові різновиди наукової сфери спілкування; специфічною системою граматичних і семантичних засобів вираження знакових одиниць, які становлять ядро і периферію наукового стилю» [5, с. 10].

З огляду на це майбутній фахівець-освітянин має знати основні ознаки і якості наукового мовлення, володіти фонетичними, орфоепічними, акцентуаційними, орфографічними, лексичними, словотвірними, синтаксичними, стилістичними, пунктуаційними нормами української мови, опанувати закони наукового мовлення. Крім того, науковцеві-початківцю необхідно знати й основні стандарти, чинні нормативні документи щодо оформлення науково-дослідних робіт; слід набути умінь працювати з текстами наукового стилю, відшукувати необхідні для наукового дослідження відомості в сучасному інформаційному просторі.

Проблематика вивчення дисципліни «Культура наукової української мови» (проблема стану, функцій, перспектив української мови як мови української спільноти, й наукової мови зокрема; первинна й повна акультурація; проблема дилінгвізму, сленгізму, мовної суржифікації, що негативно впливає на семантичну структуру наукових текстів, продукованих фахівцями нефілологічного профілю; низький рівень володіння системою норм літературної мови в її усній та писемній формах;

взаємозв'язок і взаємопроникнення, спільність і відмінність форм мови наукового стилю (усної і писемної); становлення терміносистеми наукового стилю залежно від галузі дослідження й сфери людської діяльності; детермінологізація лексики; функціонування іншомовної лексики в науковому стилі, дискурсі; структурна й функціональна неоднорідність наукового стилю; вивчення дисципліни аудиторією, що здобуває різні спеціальності в педагогічній галузі знань) не може не позначитися на фаховому мовленні, і науковому зокрема. Спостереження за мовним педагогічним середовищем дає підстави для висновку, що педагогічна справа, як не прикро, виразно наслідує значну кількість росіянізмів (учбовий процес, на протязі навчального року, приймати участь у конференції, проводити міроприємство, займає посаду вчителя, повістка дня засідання педагогічної ради школи, семидесятивідсотковий показник якісної успішності класу, учена ступінь, екзамен по математиці – замість *навчальний процес, протягом навчального року, брати участь у конференції, обіймає посаду вчителя, порядок денний засідання ради, сімдесятивідсотковий показник якісної успішності, учений ступінь, екзамен з математики*).

Мовностилістичне студіювання наукових досліджень, засвідчує невисокий рівень мовної культури, простежується брак знань: у вживанні слів та словосполук (виключення замість *виняток*; вияснити замість *з'ясувати*; співпадати замість *збігатися*; по крайній мірі замість *принаймні, щонайменше*; безчисленний замість *незліченний*; у зв'язку з замість *з огляду на це*; у науковій роботі зустрічаються терміни замість *у науковій роботі трапляються, простежуються (є) терміни*; вірна відповідь замість *правильна відповідь*; задавати/задати питання замість *питати, запитувати, запитати, ставити, поставити питання (запитання)*; приймати/прийняти міри замість *вживати/вжити заходів*; приймати/прийняти участь у конференції замість *брати/взяти участь*); у

творенні та вживанні форм слів (конфлікта замість *конфлікту*; з розвитком інтелекта замість *інтелекту*; акту обстеження спортсменів замість *акта* у значенні документа; фахового терміну замість *терміна*; терміна проведення експеримента замість *терміну проведення експерименту*; *один учень із п'ятидесяти* замість *один учень із п'ятдесяти*; більш точнішого показника замість *точнішого показника*; менш раціональніший метод дослідження замість *менш раціональний метод дослідження*; самі цікаві результати наукового дослідження замість *найцікавіші (найвагоміші, найважливіші) результати наукового дослідження*; у вживанні деяких морфологічних одиниць, зокрема похідних прийменників з неправильними формами іменників (згідно чинної програми замість *згідно з чинною програмою*; у порівнянні з минулим роком замість *порівняно з минулим роком*); у функціонуванні дієприкметників (існуючі теорії, підходи, думки замість *відомі теорії ...* ; координуюча рада замість *координаційна рада, рада, що координує*; оздоровлюючий ефект замість *оздоровлювальний ефект*) *тощо*.

Отже, у молодого науковця передусім має бути сформована установка й усвідомлена готовність щодо оволодіння законами наукового мовлення, або законами мисленнєво-мовленнєвої діяльності, в основу яких покладено риторичні принципи (*virtutes elocutiones*) *кількості* – дозованості висловлювання; *якості* – етос мовця; *відношення* – релевантності й відповідності темі висловлювання; *елокутивності мовлення* – правильності, ясності, виразності, доступності, багатства. Ці принципи, на думку В. Дем'янкова, є найважливішими імплікатурами мовної поведінки особистості.

Формування мовної наукової поведінки, готовності науковця-початківця на високому рівні продукувати наукові праці, гідно їх презентувати має ґрунтуватися на таких критеріях: *усвідомлення* студентами-спеціалістами ролі і місця культури наукової української мови

в системі лінгвістичних дисциплін; у їхньому професійному становленні; теоретичне *володіння* і практичне *оперування* основними поняттями і категоріями культури наукової української мови; знаннями про науковий стиль: історію розвитку і становлення; сферу реалізації, основну мету, функції, ознаки, мовні особливості, підстили, жанри (первинні, вторинні, великі, малі), типи мовних висловлювань (опис, розповідь, розповідно-описовий, міркування), термінологію наукового стилю; практичне володіння технологією опрацювання текстів наукового стилю, прийомами їх читання, продукування, аналізу; здобуття й усвідомлене засвоєння знань про норми усного і писемного наукового мовлення; уміння виконувати повний/частковий лінгвостилістичний аналіз наукового тексту; здатність поєднувати знання з культури наукової української мови з фаховою мовою в подальшій професійній діяльності.

Висновки. Реалізація мети спонукає до вирішення таких завдань: з'ясувати рівень готовності учасника навчального процесу до продукування текстів наукового стилю; оволодіти поняттями й категоріями дисципліни (мова, мовлення, наукова мова, культура наукової мови, культура наукового мовлення, мовна норма, літературна мова, культуромовна особистість, науковий стиль (дискурс), інтертекстуальність, модель продукування тексту тощо); довести значущість технології роботи з текстами наукового стилю, а саме: техніка читання текстів наукового стилю; анотування, конспектування, компресування, тезування, цитування, ремінісцювання, реферування, формулювання власних висновків; створювати структурно й мовно довершені тексти наукового стилю в їх жанровому різноманітті (анотація, стаття, доповідь, відгук, рецензія); виробити вміння проводити науковий експеримент, апробувати результати наукового дослідження, описувати, зіставляти й узагальнити їх; формулювати висновки; оволодіти етичними

нормами наукового спілкування, основами майстерності наукового виступу-захисту наукової роботи.

Формування й удосконалення мовленнєвої наукової культури студентів педагогічної галузі знань в умовах стрімкого розвитку науки, високої культурно-трансляційної здатності української мови і її знакових наукових продуктів залишається актуальною проблемою і потребує пильної уваги викладачів вищої школи.

Список використаних джерел

1. Лингвистический энциклопедический словарь / Арутюнова Н.Д. – М.: Совет.энциклопедия, 190. – С. 136-137.
2. Мацько Л.І., Денискіна Г.О.Українська наукова мова (теорія і практика): навч.посіб. / Л.І.Мацько, Г.О.Денискіна. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. – 272 с.
3. Нечволод Л.І. Словник іншомовних термінів / Л.І. Нечволод.– ПП «Торсінг Плюс», 2007.– 768 с.
4. Селіванова О.А. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
5. Семенов О.М. Культура наукової української мови: навч.посіб. / О.М. Семенов. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.